

JAARBOEK

VAN HET

KONINKLIJK NEDERLANDSCH GENOOTSCHAP

VOOR

MUNT- EN PENNINGKUNDE

ONDER DE ZINSPREUK

„Concordia res parvae crescunt”

TE

AMSTERDAM

XII. 1925.

AMSTERDAM

JOHANNES MÜLLER

1925.

De Woerdensche Noodmunten 1575—1576.

Het beleg van Woerden behoort zeer zeker tot die belegeringen, waarvan Prof. BLOK¹⁾ zegt: „In het algemeen begonnen de Spanjaarden, door de onder- vinding voor Haarlem en Alkmaar geleerd, een beter inzicht te krijgen in de hulpmiddelen voor aanval en verdediging, die Holland op het hun zoo ongewone moerassige terrein te midden van poelen en sloten aanbood. Zij veranderden dienovereenkomstig hun taktiek. Geen belegeringen meer volgens het oude stelsel, met beschieting en bestorming, doch insluiting der steden door bezetting van het platteland met een aantal schansen ten einde de rebellen door den honger te bedwingen”.

Toen de oorlog, die na het ontzet van Leiden vrijwel stilgestaan had, in het voorjaar van 1575 weer werd voortgezet, rukte HIËRGES, stadhouder van Utrecht en Gelderland, ook belast met het bewind over Holland en Zeeland, tegen SONOY op, die zich in Kennemerland genesteld had. Hij trok spoedig af naar de Betuwe, veroverde Buren en nam Oudewater daarna; in Augustus

¹⁾ P. J. BLOK, *Geschiedenis van het Nederlandsche Volk*. (1896). III. blz. 139.

viel Schoonhoven. Zijn onderbevelhebber, de Graaf VAN MEGEN, belegert dan Woerden.

Dit beleg ving aan op 8 September 1575 en heeft geduurd tot Bartholomeusdag, 24 Augustus, 1576; het is evenwel zonder twijfel een goedmoedig beleg geweest. Lezen wij de „*Historie der belegeringe van Woerden*”, door JOHANNES SALIGHER ¹⁾, als bijlage R afgedrukt achter Mr. BERNARD COSTERUS' *Historisch verhaal* ²⁾, dan zien wij daaruit, dat Woerden's beleg te voren door den Prins en de Staten voorzien was; de stad was verzorgd met bezetting onder ROELOF VAN STATENBROEK en krijgsbehoefden, terwijl de dijken rondom doorgestoken waren; de vijand moest zich vergenoegen met het opwerpen van zeven schansen ³⁾ en het moet den belegerden gelukt zijn, vrijwel al dien tijd met kleine schuitjes over 't ondergelopen land het verkeer met de buitenwereld te onderhouden. Het vee was onder de stadsmuren bijeengedreven en om het bezit daarvan werd met de Spanjaarden geschermtseld; „ondertusschen wierd dikwijls na de stadt, ende vol na al het volck op de wallen ende bol-

¹⁾ SALIGHER maakte als predikant te Woerden het beleg mee. Zie over hem *Bijdragen tot de Geschiedenis der Evangelisch Luthersche Kerk*, III, pag. 69 en den daar genoemden brief van Prins WILLEM aan de Woerdensche regeerders van 29 Augustus 1575. Verder: REUDLER in *Vaderlandsche Letteroefeningen* 1838, pag. 805 e.v., PONT, *Geschiedenis van het Lutheranisme*, pag. 304 e.v.

²⁾ Uitgave Utrecht 1707. Zie over COSTERUS en de al- of niet-oceltheit zijner bijlagen: Dr. G. D. J. SCHOTEL in *Bijdragen van Vaderlandsche Geschiedenis*. Nieuwe Reeks IV, pag. 1 e.v.; FRUIN, *Verspreide Geschriften* IV, 338 e.v., 362 e.v.; H. E. HEIMANS, *Het Karakter van WILLEM III, Koning-Stadhouder* (Dissertatie, Amsterdam 1925).

³⁾ Met name genoemd in OLIVIER GROENEYK: *Beknopte Geschiedkundige Beschrijving der Stad Woerden* (Zierikzee 1829).

wercken gedurig bezig zijnde geschooten en verwonderens waardig isset, dat veele de looden voor de borst of aan den hals geslagen zijn ende nogtans geen eenig mensche wiert in de stadt ter nedergevelt of met gevaar verwont, zoo dat de Christenen door deze hanttastelijke voorsienigheyt Gods dies te stouter wierden tegens haare Vijanden". Op het laatst van het beleg schijnt eenig gebrek aan mondkost ontstaan te zijn, doch ziet, een groote hoeveelheid snoek en andere riviervisch ver- toont zich in den door de stad stroomenden Rijn, die vaak overstroomde en strekte den belegerden tot aangenaam voedsel. En COSTERUS laat SALIGHER dan vertellen dat de burgers eensgezind bleven en zonder oproer; dat de Magistraat wel 7000 gl. tinnengeld muntte, dat later door de Staten vergoed werd. De Spaansche furie maakte een eind aan het beleg van 50 weken.

Ik citeer hier uit COSTERUS, die het doet voorkomen, alsof hij het oorspronkelijke verhaal van SALIGHER afdruckt. Dat is niet het geval, zelfs de titel luidt anders. SALIGHER's verhaal leent zich echter minder tot citeeren, omdat hij slechts hier en daar iets van het beleg vertelt en de meeste plaats inruimt aan godsdienstige beschouwingen. Vele gebeurtenissen en ook Woerden's verlossing worden vergeleken met Bijbelsche verhalen en de Luthersche predikant trekt fel van leer tegen de „Papauwen en kindermoordenaars". De *„Historia Vandertijt der swaere belegering en de wonderlycke verlossinghe der Christelycke ghemeente der stadt Woerden in Hollant / der Augsburchsche confession toghedaen / Godt den Heere ter eeren / ende alle Christenen tot vreuchden / ende den vervolghers des heylighen Evangelioms ende den aenhanck des Paus tot*

boete / kortelyck op gheschreven door JOHANNEM SALIGHER Predigher aldaer” is een allermerkwaardigst boekje. Ik gebruikte het exemplaar uit de Bibliotheek te Gent ¹⁾ en vond daarin vrijwel alles wat COSTERUS SALIGHER in den mond legt behalve de vermelding van de 7000 gulden aan tinnengeld geslagen. Dat bedrag staat dus allerminst vast, ook niet door de bronnen, die ik hier later zal geven. VAN LOON ²⁾ noemt hetzelfde bedrag en ontleent zijn bericht aan BOR ³⁾.

In zijn bovenvermeld verhaal volgend „*Historisch verhaal over den jare 1672 en 1673*” vertelt COSTERUS ⁴⁾, die in die tijden secretaris der stad Woerden was, dat de Franschen tijdens de bezetting onder LUXEMBOURG op Woerden's stadhuis danig hebben huisgehouden; zij vonden ter secretarie „veele rollen, prothocollen, memorialen ende registers, mitsgaders allerlye soorte van charters ende papieren, van deze hebben zij veele gescheurt, onder de voeten vertreden ende met dreck bevuyt, andere in het vuur gesmeten ende haarlieden daar bij gedroogt ende gewarmt”. Dat het stadsrekeningenboek bewaard bleef, mag ons dus nog dankbaar stemmen en voor ons onderzoek houdt het vele belangrijke aantekeningen in. De correspondentie van de Staten van Holland met „die van Woerden” levert ook nog 't een en ander op. Een aantal van die brieven heeft COSTERUS wederom doen afdrucken als bijlagen van zijn verhaal. Ik heb, omdat vroeger getwijfeld is

¹⁾ Het boekje is waarschijnlijk in geen boekerij hier te lande aan wezig.

²⁾ I. pag. 218.

³⁾ Ned. Beroerten, IXe. Boek, pag. 678 (uitg. 1679).

⁴⁾ pag. 208.

aan de echtheid van een aantal andere brieven, afgedrukt achterin den tweeden druk van zijn boek — men zie SCHOTEL, FRUIN en HEIMANS — de moeite genomen de door COSTERUS vermelde correspondentie te vergelijken met de minuten der Staten van Holland berustende op het Rijksarchief en met de gedrukte uitgave daarvan. Ik vond daar een aantal door COSTERUS vermelde brieven terug, andere niet, doch ik trof ook weer brieven aan, die COSTERUS niet vermeldt.

Reeds op 15 September 1575 schrijven de Staten vanuit Dordrecht als antwoord op een brief van de Woerdensche Magistraten aan den Prins het volgende: „Wij souden altijd geraadzaam vinden, alsoo het zeer sorgelijk ende avontuurlijk is, veel Gelds van hier over te senden, dat gijluyden uw zelven in den noot zoude moge behelpen met eenig Gelt van tin, koper, ofte diergelijke andere Materien geslaagen, gelijk men het selve in andere belegerde steden als Leyden ende Alkmaar heeft sien useeren, mits dat Wij belooven, ende Ons bij deesen verbinden 't zelfde altijd goed te doen, gelijk Wij ook bereijdt zijn alhier te betaalen al het Gelt, dat bij iemand aldaar ten behoeve van de Knegten zal weesen uytgekeert ofte verstrekt”.

Indien de Magistraat dus overging tot het slaan van tingeld, was hij door deze belofte der Staten tevoren gedekt. Tegenover de Zierikzeeërs, die later ook bij de Staten van Holland aanklopten om vergoeding voor hun noodmunten, beriepen de Staten zich nog op de aan Woerden verleende hulp, de Zeeuwsche bestuurders naar hun eigen Staten verwijzend ¹⁾).

¹⁾ M. G. A. DE MAN, *Tijdschrift voor Munt- en Penningkunde* 1910, pag. 83.

In den eersten tijd gaan de zendingen levensmiddelen nog door en geschieden de betalingen aan STATENBROEK nog door middel van wissels, want op 20 September 1575 schrijven de Staten aan dien Gouverneur:

„Nadat Wij gevisiteert hebben seekere Memorie, Ons overgeleevert bij eenen GERRIT JANZ., Gedeputeerde ter Steede aldaar, om op den geegenwoordigen staat van die van Woerden te voorsien te werden, hebben terstond behoorlijke ordre gesteld aangaende de provisie van gedroogde schollen, gesouten Visch ende Haring, ten einde deselve eerstdaags gekogt, en binnen de voorschreeve steede in alle sekerheid gebragt mag werden; ende hoewel Wij voor het seekerste ende beste aangesien hadden, en Uwer E. dienvolgende geschreeven hebben, bij wisselinge alhier te willen betaalen het gunt bij iemand aldaar tot behoef van de Knegten soude werden uitgekeert ofte verstrekt, hebben Wij nogtans, volgende deselve Uwe begeerte, ordre doen stellen op de betaalinge van een maand Besoldinge voor de Knegten binnen Ulieder steede weesende, ten einde onder de Burgeren en Knegten te beeter goede moed en eenigheid gehouden mag werden; ende alsoo deselve penningen genoeg gereed zijn bij de Beurse, hebben gelast deselve Gedeputeerden, hen in alle diligentie te transporteeren binnen de steede aldaar, om Uwe Brieven en Recepisse, ofte Blanken van dien, met volkoomen last en Procuratie te recouvreeren, teneinde alsulks deselve penningen daarop aangetelt moogen werden in handen van den geenen, die Gij daar toe vertrouwt ende gelast sult hebben, alsoo Wij met deselve betaalinge, ingevalle van eenig ongeluk, souden meenen te voldoen; verhopende voorts, dat Uwer E. hem in alles sal voegen en laten

gebruiken na den dienst, die tot conservatie van de voornoemde steede, volgende den eed en verplichtinge, die Uwer E. met de gemeene Knegten ende Burgerije aldaar den gemeenen Vaderlande, tot wederstand der Vijanden, schuldig en verbonden sijt”.

Het blijkt, dat reeds in den aanvang van het beleg het tinnen geld door de Staten vergoed werd, zeker toen de geldzendingen nog slaagden, want op 19 October 1575 schrijven de Staten weer aan den Gouverneur, Capiteynen en Bevelsluiden tot Woerden:

„Alsoo Wij Uwer E. bij Onse laatste schrijvens toegeseyt ende ook vastelijk voorgenoomen en verhoopt hadden betaalinge te doen hebben voor de geheele geegenwoordige maand van October, is het selve nogtans door de subite invasie der Veyanden op Crimpenrewaard en het Land van Schouwen, overmits de noodelijke onkosten dienende tot defensie van den Swyndrechtschen Waart en de Schanse van Bommenede, geheelijk belet ende benoomen geweest, sulks Wij 't onser leetweesen, na lange vervolg van Uwe Gecommitteerden, booven de betaalinge Uwer E. aan Tinne Geld gedaan, die bij ons alhier zijn vergoed, eindelijk met groote swaarigheid deselve in betaalinge van een halven maand hebben doen furneeren ende aantellen tien honderd ponden aan gereede penningen ende de rest aan Laakenen doen uitkeeren ten einde Uwer E. daar meede tot den eersten November toekomende hen souden willen genoeghen ende behelpen, in aansieninge van den hoogdringenden nood; ende alsoo op de betaalinge van alle Soldaten staande tot laste van die van Holland, voor de geheele maand van November behoorlijk sal worden voorzien, omme deselve op de hand van gereede penningen te

vooren uitgekeert te werden, hebben Wij Uwer E. Gecomm. beloofd, deselve betaalinge voor alle de Knegten binnen de steede aldaar ten vollen voor de geheele maand van November voornoemd den eersten der selver Maand sonder eenige faute te doen uitkeeren ende betaalen, niettegenstaande alle swaarigheden, belastingen ofte inconvenienten, die middelertijd souden moogen oprijzen, wanneer Uwer E. de Knegten aldaar in goeden dienst ende gehoorsaamheid sullen continueeren en houden, sulks tot conservatie der voornoemde steede Uwer E. vertrouwt en gecommiteert, bevonden sal werden te behooren”.

De geldzorgen der Staten waren hier niet overdreven voorgesteld, want bij Resolutie van 20 October 1575 wordt aan PIETER CLAASZ., Collecteur van den twintigsten Penning op de Bestiaalen en Pagter van het Maalgeld binnen Rotterdam, 30 pond van 40 grooten toegekend, omdat hij 1000 pond bijeenverzameld had, dat naar Woerden moest gestuurd worden.

Waarschijnlijk is dit het geld, dat via Loosdrecht gezonden, aldus in de stadsrekening verantwoord wordt:

„Item ontfangen van den dorpe van loesdrecht elff hondert gulden swaer gelt twelk ons toegeleyt was bij den Staten in betalinge van dat afterstal van tinnegelt daarvan wij die attestatien die noch resteerende waren voldaeen hebben als blycken sal inden vuytgaef van desen ende belopen ons gelt volgende de specificatien daer van synde 1231 gld. 18 st.”

Nadien vinden wij voorloopig in de Resoluties geen besluiten, betrekking hebbende op het tinnen geld, doch

de stadsrekeningen¹⁾ vertellen ons meer. Allereerst, dat de administratie van het tinnen geld in handen is gesteld van OTTO DIRCKZ., door COSTERUS genaamd OTHO DIRCKZ. VAN ZEYST, den secretaris der stad. Hij is de man, met wien afgerekend wordt en die zich voor zijn bemoeiingen afzonderlijk doet betalen. Daarnaast betaalt de stadskas de goudsmeden, den tinnegieter, de menschen, die geholpen hebben, als volgt (stadsrekening van Allerheiligen — 1 Nov. — 1574—1575):

„Item betaelt JAN WILLEMSZ. goutsmit van drie grote stempelen te steecken ende te maecken 6 gulden.

Item betaelt meester PONS ADRIENSZ. van vier copere lepelen te verstellen 12 st ende noch van die drie cleyne stempelen als die van vijff stuvers een stuver ende een halve stuver te steecken vijff gulden ende van twee dagen drie schoften tinnegelt te helpen slaen ofte munten daechs 15 stuvers blyckende zijn cedulle hier bij getoont facit 7 gld. 13 st. 1 oortgen.

Item betaelt CLAESZ JACOBSZ tinnegieter voor twe hondert ses ende tnegentich pondt tinne om stucken gereet te maecken tot opt cloppen toe ende lackaige voor 't pondt vier stuvers, blyckende bij quitancie hierbij getoont 49 gld. 4 st.

Item betaelt JELIS een soldaet van tinnegelt twe dagen drie schoften te helpen munten ende slaen 15 st. facit 2 gld. een braspenninck.

Item betaelt OTTO DIRCKSZ secretaris van dat hij drie dagen daer bij geseten heeft als men 't geld clopten ende 't gemunte gelt met die stempels bewaert ende thuis gebrocht heeft 2 gld. 5 st.

¹⁾ Pater R. VAN SCHEYNDEL O.F.M. te Woerden dank ik hierbij voor het afschrijven der stadsrekeningen.

Item betaelt thien stuvers aan drinckgelt den cloppers gesconcken facit 10 st.”

Uit een en ander blijkt dus dat men toen, d.w.z. na den brief van 15 September der Staten en vóór dien van 19 October 1575, het eerste tinnengeld vervaardigd heeft. De rekeningen spreken van 6 stempels, drie groote en drie kleine; van de laatste worden genoemd de stukken van vijf, één en één halve stuiver. De grootere stukken zijn dus zonder twijfel die van veertig, twintig en tien stuivers geweest.

Vermelden wij nog even, dat dit tinnen geld niet bij OTTO DIRCKSZ gebleven is; in de stadsrekeningen van 1575—1576 vinden wij vermeld:

„Item betaelt die bierdragers van acht tonnen buspoeder mit die tonne van tinnegelt in die sacristie te dragen 4½ st.”

Doch in de kerk is 't ook al niet veilig geacht, want:

„Item betaelt die bierdragers van twe tonne cruyts van thuys¹⁾ in de kerck ende tinnegelt vuyt de kerck tot den secretaris te dragen 1½ st.”

In 1576 komt men tot een tweeden aanmaak van tinnengeld. Hierover vinden wij correspondentie met de Staten. Op 11 en 12 Juli 1576 toch had Woerden aan de Staten geschreven, die daarop reeds den 13den Juli antwoordden:

„.....: ende hoewel wij geensints raadsaam bevonden hebben om eenige penningen ter betalinge der knegten aldaar over te schikken, zullen wij nochtans van meeninge zijn die betaeling van een halve maand te doen, ende

1) 't Kasteel te Woerden.

aldaar over te schikken, ten waare Uwe E. ons adverteerden, dat deselve tot haaren pericule 't zelve niet en begeeren overgezonden te hebben, ofte eenige penningen aldaar zouden weeten te ligten, die bij ons alhier terstond weeder uytgekeert zullen worden; zult voorts in den Uwen goede ordre wederomme stellen op 't slaan en uytleveren van het tinnen gelde tot verdere betalinge der knekten, waar of goede vergeldinge gedaan zal worden, in alle steden van Holland bij de Magistraten aldaar agtervolgende de acte hier bij gevoegd

Deze brief ging vergezeld van een plechtige „acte van belofte” van denzelfden datum:

„De Staten van Holland hebben beloofd ende belooven bij deezen den gemeyne Capiteynen, Krijgsluyden, poorteren ende Borgers der Stad Woerden binnen allen den Steden van Holland bij den Magistraten aldaar uyt de gemeene penningen ende inkomsten der zelve steeden te doen vergelden, goed doen, ende wisselen, alle het Tinnegelt dat binnen der Stad Woerden geduurende het beleg der zelve Steede tot betalinge van de Knegten aldaar geslagen zal mogen worden, ende onder den Knegten ofte Borgeren aldaar uytgegeven ofte verstrekt; ende dat zonder eenige weygering ofte vertrek. Gedaan tot Delft den 13 July 1576”.

Een brief van 17 Juli 1576 volgt hierop:

„..... Ende alzoo ons niet moogelijken en is voor deze tijd eenige penningen tot betaalinge der knekten aldaar binnen te schikken, zult wederomme goede ordre stellen op het slaan ende uytleveren van den Tinnengelde tot betaalinge der knekten aldaar, ende daar inne behoorlijk voorzien, dat bij den poorters, Burgers, ende andere ingezeetenen van Woerden geene waaren nogte

goederen tot hoogerem prijzen aan den knechten aldaar voor het Tinnen-geld worden verkogt, dan ofte de zelve met goeden gelden betaald mogten worden, alzoo het zelfde Tinnen-gelt der Burgeren ende inwoonderen als goed gelt zal moogen strekken ende daar of goede vergeldinge ende vernoeginge zal worden gedaan in allen Steeden van Holland bij den Magistraaten der zelve Steeden, agtervolgens de acten die wij U benefens deeze overzenden.....”.

En op 13 Augustus 1576 komt de tweede toestemming tot het slaan van tinnengeld tot de som van zeshonderd Carolusguldens. Dezen brief druk ik geheel af, omdat daarin vooreerst mededeeling wordt gedaan van het besluit om den IJseldijk te doorsteken en vervolgens aan de bezette stad kondschap gedaan wordt van de gebeurtenissen in Brabant en Vlaanderen, die tot de Spaansche Furie leidden.

„Nadien wij uyt Uwe brieven van den 10 dezer maant hebben verstaan Uwe getrouwe mannelijk ende vast gemoet, omme de Steede van Wourden te helpen conserveeren ende bewaaren tot diensten van den Landen, hebben wij daar af niet alleenlijk zeer verblijdt geweest, maar U L. daar af hooglijk bij deezen willen bedanken, en U L. daar benefens vastelijken toezeggen ende belooven, dat wij niet laten en zullen den IJssel-dijk eerst-daags te doen openen, daartoe bij ons alreede eenige Commissarissen neffens JAN JANSZ. van Wourden uytgeschikt zijn, die het zelve met der daat zullen effectueeren, alzoo die van der Goude aangenomen hebben alle hulp ende assistentie daar toe te bewijzen, zelve dat daar inne uwe begeerten volkommen zal worden. Ende ten eynde uwe E. in haarlied. gemoet te beeter gerust

ende verzeekert mogen weezen, dat uwe ontzettinge zeer haast zal zijn voorhanden, zoo en hebben wij niet kunnen laten den Gouverneur ende gemeene Capiteynen aldaar over te zenden dubbelt van twee brieven door ons geïntercipeert, de eenen van den Gouverneur VERDUGO, en de anderen den 6 deezer maant binnen Brugge geschreeven, daar uyt uwe E. wel zullen kunnen bemerken die groote veranderingen ende revolten, die binnen den Landen van Braband, Vlaanderen, en daar omtrent zijn greezen, waar uyt een gemeene bevrijdinge deezer Landen met een eeuwige rust ende vrede staat te verwagten. Wij hebben niettemin alle ordere gestelt, die tot U L. ontzettinge in 't particulier zal mogen dienen, waaromme wij U L. bij deezen wel ernstelijken hebben willen vermaanen ende verzoeken alle goede ordere in den Uwen te willen stellen, dat alle die Victualie aldaar ordentelijk ende proffijtelijk uytgereykt ende verstrekt mogen worden die in goeden getaale daar binnen in voorraad zijn geschikt, alzo daar af in Reekeninge bij die van Wourden verantwoord zal moeten worden, ende 't zelfde den Soldaaten aan haarlieder bezoldinge afgekort naar behooren.

Wij hebben meede tot soulagementen van de Burgeren aldaar bij dezen geaccordeert ende geordonneert, dat ter somma van zes hondert Carolus guldens aan Tinnen-gelt verstrekt zal mogen worden tot vorderinge van de werken, die aldaar noottelijken gemaakt zullen moeten worden, welk Tinnen-gelt bij ons meede goed gedaan zal worden nabehooren".

Uit de stadsrekeningen blijkt, dat men voor den nieuwen slag een anderen goudsmid te hulp heeft geroepen :

„Item betaelt CORNELIS HEYNRICKZ goudsmit dat hij gesteecken heeft een nyeuwe stempel van vijff, een ende de halve stuver ende van toorgen 2 gld. ende dat hij toude tinnegelt van 10 ende 5 sts heeft helpen stempelen 10 st. facit 2 gld. 10 st.”

Dezelfde tinnegieter doet echter dienst:

„Item betaelt CLAES JACOBSZ tinnegieter dat hij gemunt ende geslagen ende oick die tinne daertoe gedaan heeft van tinnegelt dat wij hem bij die gewichte anbestaet hebben 34 gld. 19 st. 1 oorgen”.

Tusschen deze beide posten vind ik de navolgende vermeld:

„Item noch verloren an dertich stucken Italiaansch gelt van 4 st. die vuyt den exchys gecomen syn an elcke stuck een stuver die wij gegeven hebben om drie stuyvers om ons tinnegelt daeroff ofte dmunte van dyen geslagen te worden facit 1 gld. 10 st.”

Ik heb lang gezocht naar de beteekenis van deze woorden en gedacht aan de mogelijkheid dat men Italiaansch geld, dat uit de belasting (exchys) gekomen was, heeft laten overslaan met den stempel van het tinnengeld. Doch dergelijke stukken, die toch betrekkelijk kleine zilveren munten hadden moeten zijn (4 st.) zijn niet bekend en bovendien wordt hier uitdrukkelijk van „tinnegelt” gesproken. Wanneer men van het omgesmolten Italiaansche geld de zilveren Woerdenaars vervaardigd heeft, dan behoefde men daarop niet te verliezen. Blijft dus over deze regels aldus te lezen, dat men met dit vreemde geld den goudsmit of den tinnegieter betaald heeft, of, wat nog aannemelijker lijkt, dat men de Italiaansche stukken heeft gebezigd tot alliage

van het tin en dat men die ad 3 st. per stuk door OTTO DIRCKSZ betaald kreeg.

Welke munten kennen wij nu uit dit beleg? Vooreerst spreken de stadsrekeningen slechts van tinnen geld. Daar ons wel zilveren Woerdenaars bekend zijn, mag dus worden aangenomen, dat deze stukken als munten niet in omloop geweest zijn. Het zijn zeer waarschijnlijk herinneringsstukken geweest en de graveering van sommige stukken op de achterzijde wijst daar wel op. Het op pag. 218 bij VAN LOON I afgebeelde stuk van 40 st., dat zich soortgelijk, doch van tin in de verzameling MAILLIET bevond (Cat. No. 1114), draagt de inscriptie: Anno 1576 Den 24 Augustus op Bartholomeus Dagh Is De Stad Woerden Ontset Geworden Door Des Heren Kragt.

Een soortgelijk stuk, gegraveerd, wordt in den catalogus STEPHANIK als van lood vermeld. Doch zulk een stuk zag ik onlangs in zilver¹⁾; de gegraveerde achterzijde was bijzonder karaktervol. STEPHANIK had nog twee zilveren stukken (Cat. 7018, 7019) en wel van 10 stuiver, die aan MAILLIET onbekend waren. Het eerste stuk had op de achterzijde gegraveerd * JAN * CORNELIS * VAN * ROE *, 1576 en kwam in de collectie RUYS DE PEREZ (1921) onder No. 589 voor.

In het Kon. Penningkabinet zijn twee zilveren stukken (gedateerd 1576) van 40 st.: één exemplaar gelijk aan MAILLIET, pl. CXXV. 1 en één, uit de verzameling RUYS DE PEREZ (1911) afkomstig, waarvan op de keerzijde is gegraveerd: MISEREBITVR * DNS WOERDEN * I * F * Dit laatste exemplaar vond ik niet elders beschreven.

¹⁾ Bij de firma J. SCHULMAN te Amsterdam.

De tinnen munten met de hogere waarden van 40, 20 en 10 st. hebben een type, dat zich van de lagere van 5, 1 en $\frac{1}{2}$ st. onderscheidt. De hogere toch dragen de woorden *Pro Aris et Focis*, die ook voorkomen op de Amsterdamsche noodmunten van 1578 en op de Hermannstädter daalders van 1611¹⁾. Aan weerszijden van het stadswapen staat de waarde-aanduiding. De munten van 20 en 10 st. (BRAUSE pl. 26: 6, 8; M. pl. CXXV 3, 4) dragen soms foci, in plaats van focis, waarschijnlijk omdat voor de *s* geen plaats was. VAN LOON (pag. 210. 3) en DUBY (pl. 5, 3) beelden een 20 st. af met focis en 't jaartal 75 in het omschrift. Van de 40 st. bestaan twee typen: het meest voorkomende, ook door MAILLIET en DUBY²⁾ afgebeeld en in de collectie STEPHANIK vermeld, heeft het jaartal 75 boven 't stadswapenschild. In het Kon. Penningkabinet en in mijn verzameling is een exemplaar — beide stukken zijn hevig lijdende aan tinpest — waarop 't jaartal 1575 voluit in 't omschrift staat. Dit type is nergens beschreven of afgebeeld, ook niet bij BRAUSE. De rekeningen spreken niet van twee stempels van 40 st.; het lijkt mij niet onmogelijk, dat van dit laatste type maar zéér weinig exemplaren geslagen zijn en er misschien iets met den stempel gebeurd is, zoo, dat JAN WILLEMSZ. een nieuwen stempel moest maken. De rekeningen duiden trouwens niet aan de waarde van de „drie grote stem-

1) In later tijden schijnt men deze latijnsche woorden beschouwd te hebben als een soort stadswapenspreuk, immers in burgemeesterskamer te Woerden hangt een fraaie vlag, waarop de spreuk onder het wapen der stad voorkomt.

2) T. DUBY, *Recueil Général des Pièces obsidionales et de Nécessité*. Paris 1786.

pelen" die JAN WILLEMSZ. vervaardigde. De munten van lagere waarde hebben alleen 't stadswapen en de waarde aanduiding, die van de kleinste waarde dragen alleen den naam „Woerden" in een parelrand tot opschrift. Zoowel VAN LOON (pag. 210) als MAILLIET (pl. CXXV. 6, cat. 1118; STEPHANIK 7021) kennen een 4 st. waarvan de stadsrekeningen echter niet spreken. Op 't Koninklijk Penningkabinet is een stuk van zulk een waarde niet aanwezig; ook niet op 't stadhuis te Woerden. Ook BIZOT ¹⁾ noemt haar niet. De munt met „Woerden" is zonder twijfel de halve stuiver geweest, doch welke is dan het oortje geweest, dat men blijkens de rekeningen bij den tweeden muntslag sloeg en met welke muntsoort eenige malen in de stadsrekeningen werd afgerekend? Er blijft niets anders over, dan of daarvoor te nemen het eenigszins afwijkend exemplaar van MAILLIET (pl. CXXV. 10) en BRAUSE (pl. 26. 9) of te besluiten dat dit oortje nooit in omloop kwam als noodmunt.

Rest te bespreken het op de munten van 10 en 5 st. voorkomend leeuwje van Holland. Ik zeg hier uitdrukkelijk 10 en 5 st., ofschoon men mij kan tegenwerpen, dat MAILLIET (pl. CXXV. 3; cat. 1116) afbeeldt een 20 st. met leeuwje. De stadsrekeningen betalen CORNELIS HEYNRICKZ met name „dat hij toude tinnegelt van 10 ende 5 st. heeft helpen stempelen". Dat woord „stempelen" komt elders niet in de rekeningen voor, zoodat hier geen andere werkzaamheid bedoeld kan zijn dan het aanbrengen van het klopje. Dit geldt dus een of andere

¹⁾ *Medalische Historie der Republiek van Holland.* Amsterdam 1690. pag. 27**.

waardeverhooging van het oude tinnengeld door middel van de ponsoenen, die uit hoofde van de ordonnantie van Prins WILLEM van 7 Februari 1573 in het bezit waren ook van Woerdens stadsbestuur. Reeds elders ¹⁾ schreef ik over het instempelen der Middelburgsche en Zierikzee-sche, der Leidsche en Haarlemsche noodmunten. Doch uit deze rekeningen blijkt nu wel ter dege, dat deze instempeling niets te maken heeft gehad met de inwisseling, gelijk VAN LOON steeds vermeldt, want volgens de betaling aan HEYNRICKZ deed men uitsluitend het oude geld van 10 en 5 st. bijstempelen.

Voor zoover ik kon nagaan heeft men voor de instempeling der 10 st. gebezigd „de leeuw op het schild”, voor die van 5 st. de „enkele” leeuw. Het Kon. Penning Kabinet bezit een ingeklopte 10 en 5 st.; Woerden zelf bewaart een 10 st., geheel gelijk aan het bij VAN LOON afgebeelde exemplaar.

Uit de hierboven afgeschreven brief der Staten van 17 Juli 1576 blijkt wel, dat ook te Woerden moeilijkheden zijn ontstaan met het in omloop brengen van het tinnen geld. Anders hadden de Staten het stadsbestuur niet behoeven te waarschuwen, dat het prijsstijging der goederen moest tegengaan en dat de burgerij het tinnengeld als goed geld zal moeten doen strekken. Toch maakten de burgers zich zoo gauw mogelijk van het tinnen geld los, of betaalden er koren mee of mout, dat zij van Burgemeesters kochten, b.v.:

¹⁾ *Haagsch Maandblad*, 1925, pag. 215. Zie ook: M. G. A. DE MAN in *Tijdschrift voor Munt- en Penningkunde* XVIII, *Revue belge de Numismatique* 1902 en 1903 en E. VOET JR. in *Tijdschrift voor Munt- en Penningkunde* XVI, pag. 70.

„Item HUBERT CRYNENZ es geleverd een quartier moudts voor 12 gld. 10 st. daer van hij OTTO DIRCKZ gegeven heeft an tinnengelt, gelyck hem dat geaccordeert es, nadyen OTTO DIRCKSZ voorsz. het tinnegelt over getelt hadde, zeven gulden thien stuvers ende die reste als vijff gulden ontfangen facit 5 gld.”

In een hierboven vermelde post was reeds sprake van attestaties van tinnen geld. Zonder twijfel zijn dit niet anders geweest als schuldbekentenissen van het stadsbestuur, aan den burger gegeven als men hem zijn tinnen geld niet dadelijk in goed geld kon wisselen. Zoo vond ik nog de volgende posten:

„Item betaelt CORNELIS FRANSZ oudt burgemeester van een attestatie van tinnengeldt, daeraan hem noch resteeden, als blyct bij quitañ hier bij getoont 81 gld. 12 st.”

„Item betaelt JAN JACOBZ VAN DEN HORN van een attestatie van tinnengeldt, die in de resterende somme van het tinnengeldt gereeckent was, daer voren wij die penningen van die van loesdrecht hebben ontfangen, als blyct by quitancie hyerby getoont 18 gld.”

Die attestaties gingen ook wel van hand tot hand, gelijk de volgende posten aanwijzen:

„Item betaelt GRIETGEN DIRX dochter weduwe wylen JAN AERTSZ smit in volder betalinge van haer cedulle, die vuyt CORN HEYNRICKSZ ¹⁾ rekening was gebleven, daer van haer een attestatie van tinnegelt was verleent als blyct by de cedulle ende quitancie hyer by getoont 77 gld. 12 st.

Item betaelt AEL BAERNTS van haerlem van een attestatie van teerstetinnegeldt die onder JAN JANSZ was

¹⁾ Dit was de goudsmid (zie boven).

berustende geweest ende mede in de somme gecompren-
hendeert als voren 9 gld.”.

Het heeft ook wel eens gespannen tusschen burgerij
en stadsbestuur: dit laatste, lastig gevallen door burgers,
verkocht dan koren, het ingewisselde tinnengeld ging
naar OTTO DIRCKX, die maar moest zien, dat hij het van
de Staten terug kreeg:

„Item ontfangen van MEESKEN AERT GHYSEN weduwe
van een last rogge dat wij in haesticheyt vercopen
[moesten] overmits wij gelt voor tinne geldt mosten
hebben, dat wij OTTO DIRCKX gegeven hebben, soo men
in den vuytgeeff van desen sal vinden om tselve vergoet
te crygen voor 44 goudt guldens facit 111 gld. 12 st.

Item noch gelevert ofte gegeven OTTO DIRCKSZ an
tinnengeldt dat wij van coorn ontfangen hadden om in
offcortinge van tinnegelt, dat wij vuytgekeert hadden
den soldaten, te brengen 94 gld. 14 st.”.

Wij vinden nog de volgende verrekeningposten met
OTTO DIRCKSZ, den secretaris-administrateur en de kosten
van de lustige vergaderingen te zijnen huize:

„Item betaelt OTTO DIRCKSZ secretario, in betalinge
van zijn afterwesen van zijn administratie van teerste
tinnegelt van tgundt hem bij die weth toegeleyt was,
als blyckt bij quitancie hierbij getoond 49 gld. 19 st. 3 den.

Item betaelt OTTO DIRCKSZ secretario van oncosten tot
zijnen huuse gedaen ende aldaer verteert worden, doen
hij die reeckeninge dede van dat eerste tinnegelt int
jaer van CORNELIS FRANSZ [1574—75] burgemeester, als
blyct by zyn cedulle hier by getoont 15 gld. 6 st. 7 den.

Item betaelt OTTO DIRCKSZ van 't gund tot zynent ver-
teert worden den 26en february 1577 op die reeckeninge

van tinnegelt nae inhoudt die specificatie daer van zynde 18 gld.

Item betaelt OTTO DIRCKSZ. voors. van zijne administratie van tinnegelt ende anders sulcx hem bij den gerechte toegelegt worden ende hem noch ontbreeckende was nae inhouts die reeckeninge daer van zynde hier bij getoont 78 gld. 1 st. 9 penn.”

Eindelijk vermeld ik nog, dat op het stadhuis te Woerden aanwezig is een schilderij, van weinig artistieke verdiensten, doch dat de door zeven schansen belegerde stad weergeeft en mij kort na het beleg geschilderd lijkt. In het midden bovenaan is een cartouche aangebracht, waarop een noodmunt geschilderd is met de woorden:

**Met dit Grit 't Wert verharst,
Is 't Krijgsvolk te Woerden betaelt.**

Het is mij niet gelukt den naam van den schilder op te sporen, doch de vermelding van een en ander leek mij de moeite waard: maar al te zelden immers ontmoet men onze noodmunten in olieverf afgebeeld.

Mr. ERNST POLAK.

's-Gravenhage, 1924/25.

**LIJST van NOODMUNTEN in 1575—76
te WOERDEN geslagen.**

(De met * vermelde munten zijn op plaat I afgebeeld.)

1575.

- *1. 40 Stuivers. Stadswapenschild (van goud met een geruiten faas van zilver en lazuur, vergezeld van 3 ruiten, boven 2, beneden 1, van sabel), met ter weerszijden 4—0, boven het schild 75. Omschrift tusschen de parelranden ✱ PRO ✱ ARIS ✱ ET ✱ FOCIS. Keerzijde gegraveerd op 10 regels:

ANNO — 1576 DEN — 24 AUGUSTUS — OP BARTHOLOMEUS-DAGH IS DE — STAD WOERDEN — ONTSET GEWORDEN — DOOR DES — HEREN — KRAGT.

Zilver, 31,8 gram, 37 × 37 m.M. MAILLIET¹⁾ pl. CXXV. 2. BRAUSE²⁾ I. pl. 26. 1. VAN LOON³⁾ I. pag. 218. 1.

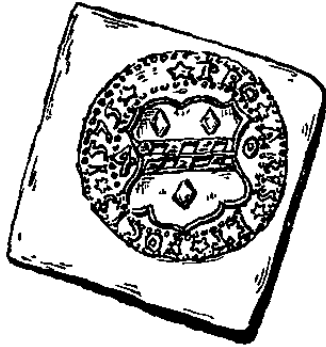
In bezit der firma J. SCHULMAN. Cat. JOH. W. STEPHANIK 7017. (lood).

2. 40 Stuivers. Zelfde type, zonder de gegraveerde keerzijde.
Tin. MAILLIET pl. CXXV. 1. BRAUSE pl. 26. 5. VAN LOON pag. 210. 1. Kon. Penningkabinet.

¹⁾ P. MAILLIET, *Catalogue descriptif des Monnaies obsidionales et de nécessité*. Bruxelles 1870—73. 2 dln. en 2 atlasen.

²⁾ A. BRAUSE, *Feld-, Noth- und Belagerungsmünzen*. Berlin 1896—1903. mit Tafeln.

³⁾ G. VAN LOON, *Beschrijving der Nederlandsche Historie-penningen*. 's-Gravenhage 1723—1731. 4 dln. met afb.

3. 40 Stuivers. Zelfde type, maar zonder jaartal boven het wapenschild, terwijl het omschrift binnen de parelranden luidt: ★ PRO ★ ARIS ★ ET ★ FOCIS ★ 1575 ★

Tin. Kon. Penningkabinet. Mijn verzameling. Beide exemplaren zijn vrij slecht bewaard; de hierboven staande afbeelding is afgedrukt naar eene door mij vervaardigde teekening.

- *4. 20 Stuivers. Stadswapenschild, met ter weerszijde 2-0. Omschrift tusschen de parelranden: ★ PRO ★ ARIS ★ ET ★ FOCIS 75.

Tin. VAN LOON I. pag. 210. 3. Kon. Penningkabinet. (2 ex.).

Zonder jaar.

5. 20 Stuivers. Zelfde type, doch met FOCI en geklopt met leeuw-op-schild van Holland.

Tin. MAILLIET pl. CXXV. 3. BRAUSE pl. 26. 6.

- *6. 10 Stuivers. Zelfde type als No. 5, doch met FOCI en geklopt met leeuw-op-schild van Holland.

Tin. MAILLIET pl. CXXV. 4. BRAUSE pl. 26. 8. VAN LOON I pag. 210. 2. Kon. Penningkabinet en Gemeente Woerden.

- *7. 10 Stuivers. Zelfde type, doch met FOCI:. Voorzijde gegraveerd M - I - 1591. Keerzijde gegraveerd op drie regels: * JAN * CORNELIS * - * VAN * ROE * _ 1576. Zilver verguld, 8,7 gram, 34 × 34 m.M. Cat. STEPHANIK 7018. Cat. RUYS DE PEREZ (1921) 589. (Alleen de voorzijde is afgebeeld).
- *8. 10 Stuivers. Zelfde type, doch zonder eenige graveering. Zilver, 8,7 gram, 25 m.M. Cat. STEPHANIK 7019. Cat. RUYS DE PEREZ (1921) 590. Cat. SCHULMAN (Maart 1913) 731.
9. 5 Stuivers. Stadswapenschild van boven iets versierd met v - s ter weerszijden van het wapenschild in parelrand en geklopt met leeuw van Holland. Tin. MAILLIET pl. CXXV. 5. BRAUSE pl. 26. 7. DE VRIES EN DE JONGE ¹⁾ I. pl. II. 3. Kon. Penningkabinet.
10. 4 Stuivers. Stadswapenschild, niet versierd, met III - s ter weerszijden van het wapenschild in parelrand. Tin. MAILLIET pl. CXXV. 6. BRAUSE pl. 26. 2. VAN LOON I. pag. 210. 4. Cat. SCHULMAN (Juli 1922) 531. (Deze waarde wordt *niet* genoemd in de stadsrekeningen).
11. 2 Stuivers. Stadswapenschild, met II - s ter weerszijden van het wapenschild in gladden rand. Tin. MAILLIET pl. CXXV. 7. BRAUSE pl. 26. 3. VAN LOON I. pag. 210. 5. Cat. SCHULMAN (Juli 1922) 532. Kon. Penningkabinet. Mijn verzameling. (Deze waarde wordt *niet* genoemd in de stadsrekeningen).

¹⁾ J. DE VRIES en J. C. DE JONGE, *Nederlandsche Gedenkpenningen verklaard*. 's-Gravenhage 1829—1839. 2 dln. met platen.

12. 1 Stuiver. Stadswapenschild, doch onderst boven. met i-s ter weerszijden, in gladden rand.
Tin. MAILLIET pl. CXXV. 8. BRAUSE pl. 26. 4. DE VRIES en DE JONGE I. pl. II. 2. Gemeente Woerden.
- *13. ½ Stuiver. In een schildvorm op 2 regels: WOER - DEN; het geheel in parelrand.
Tin. MAILLIET pl. CXXV. 9. BRAUSE pl. 26. 10. VAN LOON I. pag. 210. 6. Cat. RUYS DE PEREZ (1921) 591. Kon. Penningkabinet. Mijn verzameling.
14. Oortje? In een hartvormig schild op 2 regels: WOER - DEN; het geheel binnen twee gladde cirkels.
Tin. MAILLIET pl. CXXV. 10 BRAUSE pl. 26. 9.
1576.
- *15. 40 Stuivers. Zelfde type als No. 1, doch met 76 boven het stadswapenschild. Keerzijde gegraveerd:
MISEREBITVR * DNS - WOERDEN - * I * F *
Achter het tweede en derde woord eene blad-vormige versiering.
Zilver, 18 gram, 42 × 41 m.M. MAILLIET, text pag. 483. 1³. vermeldt dit exemplaar ten onrechte op 1575. Cat. RUYS DE PEREZ (1911) 1636.
Kon. Penningkabinet.
16. 40 Stuivers. Zelfde type als No. 15, doch zonder gegraveerde keerzijde.
Zilver, 14,3 gram, 35 × 36 m.M. Kon. Penningkabinet.
17. 40 Stuivers. Zelfde type als No. 16.
Tin. 36 × 36 m.M. Kon. Penningkabinet.
-

1.

1.

6.

4.

8.

7.

15.

13.

15.